

УДК 001.11:165.744

В.Т.Кирильчук, доц., канд. філос. наук*Кіровоградський національний технічний університет*

Проблема емпіричного і теоретичного знання в науковому пізнанні

У статті розглядається сутність і взаємозв'язок емпіричного і теоретичного знання в науковому пізнанні.

базис, емпіризм, знання, пізнання, сутність, явище

До цього часу в методології наукового пізнання існує різнобій в розумінні суті емпіричного і теоретичного знання і їх місця, взаємозв'язку в науковому пізнанні. Деякі дослідники пов'язують поняття емпіричного тільки із чуттєвим змістом досвіду, а в поняття теоретичного включають будь-які логічні форми. При цьому не враховують, що терміни „емпіричне” і „теоретичне” відносяться до знань, які завжди виражаються в логічних формах. Самі знання бувають різних видів у залежності від видів пізнання, а поняття емпіричного і теоретичного знання належать тільки до наукового пізнання.

Часто терміни „емпіричне” і „теоретичне” відносять до різних видів діяльності: під емпіричним розуміють все, що стосується практичної діяльності, а теоретичне – пізнавальної, наукової діяльності.

Інколи в рамках наукового пізнання емпіричне знання відображає факти, а теоретичне – закони.

Для правильного розуміння особливостей емпіричного і теоретичного знання потрібно врахувати, що емпіричне знання є відображенням явищ, а теоретичне – сутності.

Зауважимо, що проблему емпіричного і теоретичного знання емпіризм не тільки не зміг вирішити, але й правильно сформулювати, оскільки емпіризм не враховував наявність і специфіку різних видів пізнання, а тому одна проблема підмінялась іншою, а теоретичне знання в рамках емпіризму взагалі зводилась до емпіричного.

У класичних формах емпіризму (від Ф.Бекона до Д.С.Мілля) теоретичне знання розглядалось як вивідне шляхом індукції із емпіричного. При цьому під емпіричним знанням фактично розумілось тільки базисне емпіричне знання – дані досвіду, а решта - більш складні види емпіричного знання - ототожнювались із теоретичним знанням, оскільки вважалось, що всі вони виводяться з даних досвіду шляхом індукції. При цьому втрачалась якісна специфіка теоретичного знання, оскільки воно розглядалось як узагальнення емпіричного знання.

У рамках позитивізму XIX ст. (від О. Конта до Е. Маха) взаємовідношення емпіричного і теоретичного розглядалось головним чином не в плані логічного висновку певного положення з іншого, а в плані психологічного походження знання з емпіричного. Для обґрунтування цього відчуття розглядалися у вигляді абсолютної першооснови наукових знань. Із відчуттів виводились більш складні види знань (зокрема і найбільш абстрактні). У результаті такої крайньої суб'єктивізації наукового пізнання втрачається специфіка не тільки теоретичного, але й емпіричного пізнання, тому неможливо визначити дійсне співвідношення між ними. Як наслідок особливо

ускладнилося розуміння законів логіки і математики. Методологічну проблему співвідношення емпіричного і теоретичного знання сучасний позитивізм фактично підмінив на більш вузьку логічну проблему співвідношення між елементарними і складними мовними формами.

Сучасний позитивізм зіткнувся з принципово не вирішеними проблемами. Перша: позитивісти переконались у неможливості встановити прямий зв'язок елементарних речень із результатами спостережень, а також у тому, що зміст елементарних речень значно ширший, ніж зміст сприйняття суб'єктом пізнання. Друга проблема: теоретичні знання (в позитивізмі це складні мовні форми) не вдалося звести до простих форм. У теоретичних знаннях завжди існують поняття „позаемпіричного” (у трактуванні позитивістів) походження, тому сучасний позитивізм, всупереч своїм принципам, змушений визнати специфіку і самостійне значення теоретичних знань по відношенню до емпіричних.

Позитивісти змушені були визнати, що мова науки складається з двох різних частин: теоретичної мови і мови спостережень. Звідси виникла проблема істинності теоретичних знань. Істинність, у їх розумінні, полягає в приведенні положень науки до мови спостережень. Але оскільки теоретичні знання неможливо повністю передати мовою спостережень, то не можна визнати, що ці знання відображують дійсність. Звідси випливає, що вести мову про наукові теоретичні поняття, які відображують об'єктивну дійсність, є „безглуздою метафізикою”.

З позицій матеріалістичної діалектики емпіричне знання належить до першого ступеня наукового пізнання, а теоретичне – до другого. Кожний із цих видів наукового пізнання має свою якісну специфіку, і тому їх не можна звести один до другого. У той же час емпіричні і теоретичні знання нерозривно пов'язані між собою.

Специфіка емпіричного знання полягає, перш за все, у тому, що воно виникає на емпіричному базисі наукового пізнання. Отже, зв'язок із чуттєвими сприйняттями і фіксація їх в елементарних реченнях – це лише окремі сторони єдиного емпіричного знання. Жодну з цих сторін не можна розглядати окремо.

Специфіка теоретичного знання полягає в тому, що воно базується на основі теоретичного базису наукового пізнання. Існування такого базису емпіризм постійно заперечував, починаючи від Ф.Бекона і закінчуючи Р. Карнапом. Представники раціоналізму, навпаки, завжди визнавали, що такий базис існує. З позицій діалектичного матеріалізму базисне теоретичне знання є основою для теоретичного дослідження лише в межах наукового пізнання.

Наявність двох базисів наукового пізнання свідчить про відносну самостійність і емпіричного, і теоретичного знань в єдиній системі наукового знання.

Емпіричний і теоретичний рівні дослідження можна розглядати як дві протилежності, які притаманні науковому пізнанню. Одна з цих протилежностей належить до окремого і конкретного наукового знання – базисного емпіричного. Більш складні форми емпіричного знання виникають у результаті узагальнення елементарних знань. Друга протилежність ґрунтується на найбільш загальному науковому знанні – базисному знанні, пов'язаному із узагальненням усіх наукових знань у науковій картині світу. Менш загальні форми теоретичного знання виникають шляхом конкретизації базисного теоретичного знання. І якщо абстрагуватись від способів одержання базових знань, то процеси емпіричного і теоретичного дослідження прямо протилежні: емпіричне дослідження полягає в переході від окремого до загального, тобто є узагальненням окремого наукового знання, а теоретичне дослідження – в переході від загального до окремого, тобто є конкретизацією загального наукового знання.

У процесі наукового пізнання обидві протилежності – емпіричний і теоретичний рівні дослідження – знаходяться в суперечності, яка веде в кінцевому підсумку до нових знань. Так дані досвіду, виникаючи в певному значенні незалежно від теорії,

рано чи пізно охоплюються нею і перетворюються на знання. Наукові теорії, що виникають на власній теоретичній основі, будуються відносно самостійно, поза жорсткою і однозначною залежністю від емпіричних знань, але підпорядковуються їм і контролюються ними, є, в кінцевому підсумку, узагальненням даних досвіду.

Нові наукові знання – не тільки теоретичні, а й емпіричні – виникають в результаті боротьби цих протилежностей.

Дійсно, вже на самому початку процесу виникнення даних досвіду стикаються дві протилежні тенденції: чуттєвий зміст даних досвіду і їх мовне вираження у вигляді речень. Коли дані досвіду вже є і виникло завдання їх узагальнення, знову з'являються протилежності: з одного боку, є конкретний зміст окремих даних досвіду, з іншого боку – загальний зміст тих правил логіки і математики, на основі яких дані досвіду класифікуються і узагальнюються. В процесі співставлення цих протилежностей виробляються більш складні форми емпіричного знання.

Аналогічна ситуація характерна і для теоретичного дослідження. Якщо формується базисне теоретичне знання – наукова картина світу – зіштовхуються дві протилежності: певна сума вже наявних наукових знань і деякі провідні філософські ідеї, на основі яких ці знання потрібно узагальнити.

При створенні наукових теорій протилежностями є вихідні поняття, принципи і гіпотези, на основі яких повинні будуватись теорія і емпіричні знання, пояснені нею.

Розгляд процесу наукового пізнання як взаємодію двох протилежних сторін можна розповсюдити і на взаємовідношення різноманітних видів пізнання.

У певній мірі буденне і філософське пізнання є протилежностями, які сприяють виникненню наукового пізнання. Дійсно, емпіричне дослідження ґрунтується на основі чуттєвої достовірності, яка характерна для чуттєвого сприйняття в буденному пізнанні, тоді як теоретичне дослідження базується на загальних положеннях, притаманних філософському пізнанню.

Таким чином, дві головні протилежності, притаманні процесу наукового пізнання – емпіричні і теоретичні рівні пізнання – виявляються в генетичному аспекті, пов'язані з протилежностями пізнання взагалі і які виражаються в наявності буденного і філософського видів пізнання.

Список літератури

1. Добров Г.М. Наука о науке. – К.: 1989. – 208 с.
2. Крымский С.Б. Научное знание и принципы его трансформации. – К.: 1974. – 207 с.

В статье рассматривается сущность и взаимосвязь эмпирического и теоретического знания в научном познании.

In the article the substance and the relationship of theoretical and empirical knowledge in the scientific cognition is considered.

Одержано 25.03.10